

Відгук
офіційного опонента на дисертацію
Матласевич Оксани Володимирівни
«Психологія розвитку педагогічних здібностей у контексті культурно-історичної парадигми українських вищих навчальних закладів XVI – XVIII століття»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора
психологічних наук за спеціальністю
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Перспективність даного вектору досліджень визначається необхідністю пошуку нових підходів до підвищення рівня відповідності сучасної освіти вимогам двадцять першого століття. Актуальність цього завдання посилюється у зв'язку з докорінною трансформацією українського суспільства, реформуванням сучасної освіти, що веде за собою і зміну стереотипів побудови педагогічної кар'єри та професійного розвитку, а, відтак, і критеріїв педагогічної майстерності.

Педагоги завжди несли підвищену відповідальність за духовно-моральне здоров'я народу. Саме представники цієї професії безпосередньо впливають на становлення конкретної особистості. На сьогодні можна констатувати суперечності між наявними соціальними умовами, котрі пред'являють нові вимоги до особистісного та професійного розвитку педагогів, і недостатнім вивченням чинників та умов становлення особистості фахівця. Тому актуальним напрямком дослідження є вивчення структурно-змістових особливостей та умов розвитку педагогічних здібностей на підставі врахування системи чинників, у тому числі культурно-історичної спадщини щодо діяльності української вищої школи.

Попри важливість цієї проблеми дослідження детермінант і змісту розвитку педагогічних здібностей з урахуванням ролі історико-психологічних досліджень у вирішенні актуальних педагогічних проблем, не стало предметом спеціального наукового дослідження. Цей аспект завжди розглядається принагідно, у контексті загальних проблем

*професійного становлення фахівців. З огляду на це, дисертаційне*²
дослідження Матласевич Оксани Володимирівни є важливим та актуальним.

Представлена робота відзначається чіткістю у визначенні об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження. Ґрунтовно описана емпірична база дослідження та комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів, спрямованих на розв'язання поставлених завдань.

Структурно доцільним у роботі є перший розділ дисертації – «Теоретико-методологічні ракурси психології педагогічних здібностей», у якому охарактеризовано основні методологічні підходи до дослідження здібностей у вітчизняній та зарубіжній психології, проаналізовано напрямки вивчення педагогічних здібностей, визначено зміст і структуру досліджуваного явища.

Ретельне опрацювання здобувачкою науково-теоретичного матеріалу засвідчує ґрунтовний аналіз психологічних та педагогічних теорій, що по-різному розглядають проблему педагогічних здібностей. Розлого представлений аналіз педагогічних здібностей на загальнонауковому (системний та синергетичний підходи) та конкретно-науковому (діяльнісний, компетентнісний, особистісний, аксіологічний підходи) рівнях методології дослідження.

У теоретичну частину роботи органічно вплітається диференціація провідних понять дисертаційного дослідження: «здатності людини», «здібності», «педагогічні здібності», «професійно важливі якості педагога», «педагогічна компетентність», «придатність до педагогічної діяльності» та «ефективність педагогічної діяльності».

Окремо варто відзначити ґрунтовний підхід здобувачки до аналізу сутності основного поняття. Педагогічні здібності тлумачаться здобувачкою «як система властивостей, що має визначену компонентну структуру, що актуалізуючись та експлікуючись у певних педагогічних ситуаціях, закріплюються в структурі особистості й забезпечують успішне виконання педагогічної діяльності».

На підставі здійсненої теоретичної рефлексії міждисциплінарних студій досліджуваного феномену виокремлено дидактичний, організаційно-управлінський, комунікативно-експресивний, креативно-пізнавальний та метакогнітивно-рефлексивний компоненти педагогічних здібностей. Дидактичний компонент визначає здатність педагога до використання та засвоєння професійних знань, формування методичних умінь та навичок тощо. Організаційно-управлінський компонент передбачає здатність педагога планувати та ефективно організовувати навчальну діяльність, раціонально та економно використовувати навчальний час, чітко визначати та ставити цілі навчальної діяльності тощо. Комунікативно-експресивний компонент охоплює такі професійно значущі якості, як емпатійність, любов до дітей, тактовність, розвинені комунікативні вміння, діалогічні здібності. Креативно-пізнавальний компонент – це здатність до творчості, імпровізації, творче ставлення до професії. Метакогнітивно-рефлексивний компонент педагогічних здібностей передбачає здатність педагога самостійно виявляти свої сильні та слабкі сторони, вносити відповідні корективи у власну професійну діяльність та здійснювати її саморегуляцію.

У другому розділі – «Проблема розвитку педагогічних здібностей у психології» – представлено аналіз проблеми детермінації педагогічних здібностей, проаналізовано розвиток педагогічних здібностей у процесі професійного становлення, виокремлено та описано умовні групи педагогів.

На підставі ґрунтовного аналізу психолого-педагогічних джерел визначено основні підходи до детермінації педагогічних здібностей (генетичний, діяльнісно-особистісний, соціальний) та дві групи чинників розвитку цих здібностей (реактивні та проактивні). До реактивних належать операційно-діяльнісні (включення у педагогічну діяльність; взаємодія з освітнім середовищем; оволодіння методикою навчання (знання, вміння, навички) тощо) та соціальні чинники (змагальність; конкуренція; ідентифікація; кооперація; соціальна підтримка; соціальне схвалення (поцінування, визнання) тощо), до проактивних – особистісні (рефлексія; особистісна свобода; розвиток когнітивних та метакогнітивних

навичок; креативний підхід до вирішення задач тощо) та духовно-ціннісні (усвідомлення свого покликання (місії); внутрішній діалог; самопосягання; совість; духовні цінності тощо).

Особливого схвалення заслуговує той факт, що здобувачка, здійснивши ретельний теоретичний аналіз, виокремила особистісні кореляти та діяльнісні референти педагогічних здібностей. Особистісними корелятами виступають три групи якостей: духовно-моральні, емоційно-вольові та рефлексивні. Діяльнісними референтами, необхідними для успішного здійснення педагогічної діяльності, визначено теоретичну й методичну грамотність педагога, вільне володіння предметом, педагогічний такт, педагогічну взаємодію на принципах гуманізму, діалогічність.

Обґрунтовано також зовнішні і внутрішні критерії успішності педагогічної діяльності. Зовнішніми критеріями успішності виступають когнітивні досягнення учнів та їхнє емоційне ставлення до педагога та його занять, внутрішніми – задоволення від праці, опірність до синдрому емоційного вигорання.

У третьому розділі – «Педагогічні здібності в контексті культурно-історичної парадигми українських закладів вищої освіти XVI – XVIII століття» – проаналізовано ідеї щодо розвитку педагогічних здібностей у контексті культурно-історичної парадигми Острозької та Києво-Могилянської академії XVI – XVIII століття, на цій підставі побудовано теоретико-концептуальну модель розвитку педагогічних здібностей, визначено їх рівні та критерії розвитку.

Особливою родзинкою дисертаційного дослідження є звернення здобувачки до культурно-історичної психології, до осмислення наукової спадщини попередніх поколінь з метою вирішення проблеми структури та розвитку педагогічних здібностей у контексті сучасної освіти. Аналіз культурно-історичної парадигми українських закладів вищої освіти XVI—XVIII століть, дає підстави здобувачці виокремити в структурі педагогічних здібностей ще один компонент – духовно-моральний як прагнення до самовдосконалення, моральні якості, інтелігентність, релігійність (як

внутрішню потребу вірити). Саме високий рівень розвитку цих якостей має особливу соціально-практичну значущість для духовного самовдосконалення педагогів, оптимізації стосунків у процесі навчального спілкування.

Окрім того, аналіз праць викладачів та просвітників Острозької та Києво-Могилянської академії XVI – XVIII століть дав можливість визначити основні шляхи розвитку цього фундаментального компонента. Власне розвиток духовно-морального компонента педагогічних здібностей – це внутрішній цілеспрямований процес, базований на критичному й теоретичному мисленні, рефлексії, а також діалозі та спрямований на усвідомлення метафізичного ядра особистості, її духовного Я, становлення ціннісного ставлення до іншого та розвиток «діяльної любові».

Варто особливо відзначити обґрунтовану Оксаною Володимирівною оригінальну теоретико-концептуальну модель розвитку педагогічних здібностей на підставі теоретичного аналізу сучасних досліджень, а також ретроспективного аналізу положень щодо розвитку педагогічних здібностей на основі аналізу праць викладачів та просвітників українських закладів вищої освіти XVI–XVIII століть. Модель включає чинники, механізми та етапи розвитку педагогічних здібностей.

У четвертому розділі – Емпіричне дослідження рівневих та структурних особливостей педагогічних здібностей» – обґрунтовано комплексну програму дослідження педагогічних здібностей: описано процедуру і результати емпіричного дослідження.

Високої оцінки заслуговує ґрунтовний підхід здобувачки до вибору психодіагностичного інструментарію дослідження. Достатньо переконливо в психометричному плані виглядає розроблений взаємодоповнювальний психодіагностичний комплекс, який базується на теоретичній моделі, що дозволяє більш цілісно підійти до вивчення такого складного феномена як педагогічні здібності. Це дало можливість здобувачці одержати розгорнуту емпіричну інформацію щодо дидактичного, організаційно-управлінського, комунікативно-експресивного, креативно-пізнавального, метакогнітивно-

рефлексивного та духовно-морального компонентів педагогічних здібностей.

Особливого схвалення заслуговує дуже грамотна, наукова обґрунтована концепція дослідження та інтерпретація отриманих факторів і кореляційних зв'язків.

У результаті емпіричного дослідження з'ясовано, що дидактичний та організаційно-управлінський компонент педагогічних здібностей у всіх досліджуваних групах розвинений переважно на високому та середньому рівнях; комунікативно-експресивний – на високому, середньому та низькому рівнях; креативно-пізнавальний та метакогнітивно-рефлексивний – переважно на середньому рівні; духовно-моральний компонент – переважно на середньому та високому рівнях. Проведене емпіричне дослідження засвідчило, що загальний рівень розвитку педагогічних здібностей вищий у вчителів предметів духовно-морального спрямування порівняно з іншими досліджуваними групами. Складено «психологічні профілі» різних груп педагогів. На основі факторного аналізу встановлено відмінності у структурах педагогічних здібностей учителів предметів загального циклу, учителів предметів духовно-морального спрямування та викладачів закладів вищої освіти.

У п'ятому розділі – «Використання християнсько-психологічних ідей викладачів українських закладів вищої освіти XVI – XVIII століть у розвитку педагогічних здібностей» – обґрунтовано методологічні та змістові характеристики побудови програми розвитку педагогічних здібностей, проведено її апробацію і узагальнено результати.

Ураховуючи результати теоретичного аналізу, досвід українських вищих закладів освіти XVI – XVIII століть та проведеного емпіричного дослідження, розроблено та апробовано програму розвитку педагогічних здібностей у контексті духовно-моральної освітньої парадигми. Означена програма містила заходи, спрямовані на актуалізацію і усвідомлення власної місії педагога, розвиток рефлексивності, діалогової позиції та вільного самовираження. У результаті експериментального впливу показники

прагнення до саморозвитку зросли у всіх групах педагогів, також у всіх групах зросли показники у рівнях розвитку дидактичних здібностей, метакогнітивної включеності у діяльність і творчого ставлення до професії. Відтак, констатовано, що апробована програма розвитку педагогічних здібностей у контексті духовно-моральної освітньої парадигми, показала свою ефективність.

Загалом, доцільно відзначити структурну раціональність, наукову коректність та професійність психологічного аналізу, чіткість та логічність викладу змісту дисертаційного дослідження, а також грамотність, багатство мовного стилю здобувачки. Усі п'ять розділів є завершеними, містять ґрунтовні висновки. Достатня кількість таблиць та рисунків об'ємно ілюструє емпіричні дані, отримані на різних етапах дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні авторської концепції структури педагогічних здібностей, а також побудові оригінальної теоретико-концептуальної моделі розвитку педагогічних здібностей на підставі теоретичного аналізу сучасних досліджень, а також ретроспективного аналізу праць викладачів та просвітників українських закладів вищої освіти XVI–XVIII століть.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні й емпіричні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; при розробці освітніх і робочих навчальних програм.

Основні результати дослідження представлено у 34 публікаціях здобувачки, з яких 1 – одноосібна монографія, 20 – статті у наукових виданнях, які затверджено як фахові в галузі психології, 5 – статті у виданнях інших держав, 8 – статті та тези у збірниках матеріалів конференцій.

Основні положення дослідження апробовані на багатьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Автореферат дисертації повністю відображає її зміст.

Загалом, вважаємо, що дисертаційна робота Матласевич Оксани Володимирівни «Психологія розвитку педагогічних здібностей у контексті культурно-історичної парадигми українських вищих навчальних закладів XVI – XVIII століття» виконана на належному науковому рівні, присвячена актуальній темі, містить наукову новизну, є теоретично та практично значущою.

Водночас, вважаємо за необхідне зробити деякі побажання щодо роботи:

1. У тексті дисертації (стор. 103, рис. 2.1) виокремлено та обґрунтовано структурно-компонентну організацію педагогічних здібностей, яка включає метакогнітивно-рефлексивний, креативно-пізнавальний, комунікативно-експресивний, організаційно-управлінський та дидактичний компоненти. Далі у четвертому розділі виокремлено ще духовно-моральний компонент на підставі ретроспективного аналізу педагогічної діяльності українських просвітників XVI – XVIII століть.

На наш погляд, якщо розглядати структуру педагогічних здібностей з позиції системного підходу в широкому цілісному контексті, то варто звернути увагу на професійну педагогічну спрямованість як систему ставлень, нахилів, інтересів, потреб, мотивів, цінностей особистості. Власне мова йде про ціннісно-мотиваційний компонент, який може виступати системотвірним у цілісній структурі педагогічних здібностей і відображає орієнтацію особистості на гуманістичні цінності, інтерес та повагу до іншої особистості, її розвитку, бажання навчати і виховувати, стійкий інтерес до професії, усвідомлення істинного сенсу педагогічної праці, своїх здібностей та прагнення самоактуалізації у професії. Мотиваційно-ціннісний компонент загалом відображає вплив особистісних здатностей на ефективність педагогічної діяльності.

2. У визначенні розвитку педагогічних здібностей сказано, що це «...зміни, які можна зафіксувати як перетворення їхнього змісту (усвідомленості, деталізованості, диференційованості тощо) та структури (перетворення характеру і числа взаємозв'язків між компонентами) під

впливом різних умов та чинників». Утім, чи означає перетворення зміни на краще? Чи обов'язково перетворення є розвитком? Чи можливий регрес педагогічних здібностей?

3. На нашу думку, четвертий та п'ятий розділи надто переобтяжені таблицями, які варто було б винести у додатки і тим самим звільнити місце для більш розгорнутого аналізу одержаних емпіричних даних.

4. У п'ятому розділі дисертації дуже коротко описано зміст програми розвитку педагогічних здібностей на підставі використання християнсько-психологічних ідей викладачів українських закладів вищої освіти XVI – XVIII століть у розвитку педагогічних здібностей. Важко також зрозуміти, які ж конкретно методи і прийоми були використані. На нашу думку, дисертація збагатилася б, якби програма було чітко та конкретно розписана, щоб можна було її застосовувати в процесі підготовки педагогічних кадрів.

5. У дисертації зустрічаються деякі неточності. Зокрема, у вступі, а також у таблиці 4.1 на стор. 305 подана некоректна назва деяких психодіагностичних методик. Методика КОС О.Б.Федоришина спрямована на вивчення не комінукативних та організаторських здібностей, а комінукативних та організаторських нахилів (чи схильностей), що російською звучить як «склонности». Також назва методики «Особистісна направленість» повинна звучати як «Особистісна спрямованість». При цьому ця методика і деякі інші не мають зазначених авторів.

Проте зазначені зауваження та побажання не знижують наукового рівня дисертації, а швидше розкривають її потенціал та емпіричну потужність. Результати дисертаційної роботи і висновки достатньо обґрунтовані теоретично та підтверджені емпіричними даними.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертація Матласевич Оксани Володимирівни «Психологія розвитку педагогічних здібностей у контексті культурно-історичної парадигми українських вищих

навчальних закладів XVI – XVIII століття» є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому презентоване авторське бачення процесу розвитку педагогічних здібностей, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення та відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» постанови Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року, які висуваються до докторських дисертацій, а її автор О.В.Матласевич заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор, завідувачка
кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Г.К. Радчук

